

Gamtos tyrimų centro (Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos instituto, Ekologijos instituto, Vilniaus universiteto Ekologijos instituto) Paukščių ekologijos (Ornitologijos) laboratorijai – 40 metų

2013 metų rugsėjo 27 dieną Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje įvyko Biologijos, medicinos ir geomokslų skyriaus ir Gamtos tyrimų centro bendras renginys – konferencija, skirta Gamtos tyrimų centro Paukščių ekologijos laboratorijos 40 metų jubiliejui paminėti. Be Lietuvos mokslų akademijos Biologijos, medicinos ir geomokslų skyriaus narių, konferencijoje dalyvavo gausus būrys Gamtos tyrimų centro, T. Ivanausko zoologijos muziejaus, Aplinkos ministerijos, Vilniaus universiteto darbuotojų, profesūra, katedrų vedėjai ir studentai bei keletas mokslo istorikų.

Konferenciją atidarė Gamtos tyrimų centro direktorius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys prof. habil. dr. Vincas Būda. Konferencijoje perskaityti keturi pranešimai. Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, Paukščių ekologijos laboratorijos vadovas habil. dr. Mečislovas Žalakevičius padarė du pranešimus. Pirmajame pranešime „Ornitologijos raida pasaulyje ir Lietuvoje (nuo pirmųjų sieninių olų piešinių iki klimato kaitos ornitologijos)“ pristatyta ornitologijos mokslo raida nuo antikos laikų iki XXI amžiaus. Visų laikų ornitologijos pasiekimai Lietuvoje palyginti su pasaulyje atliktais darbais, įvertintas Lietuvos ornitologų indėlis į tarptautinį šios srities mokslą, pristatytos iškiliausios asmenybės. Antrasis Mečislovo Žalakevičiaus pranešimas buvo skirtas apžvelgti Paukščių ekologijos (anksčiau – Ornitologijos) laboratorijos, esančios Valstybiniame mokslo tyrimų institute Gamtos tyrimų centre (ankstesni jo pavadinimai – Lietuvos MA Zoologijos ir parazitologijos institutas, Ekologijos institu-

tas, Vilniaus universiteto Ekologijos institutas), per 40 metų nueitą kelią bei jos darbuotojų pasiektus laimėjimus. Trečiasis pranešėjas dr. Saulius Švažas, Paukščių ekologijos laboratorijos vyresnysis mokslo darbuotojas, aptarė laboratorijos vykdytus ir vykdomus mokslinius projektus, vaisingą tarptautinį bendradarbiavimą, atlikdamas projektų analizę bei vertinimą. Apie ornitologijos raidą Vilniaus universitete kalbėjo doc. dr. Jurgis Stašaitis, daug metų studentams dėstęs ornitologijos kursą.

Konferenciją atidarė Gamtos tyrimų centro direktorius prof. habil. dr. Lietuvos MA tikrasis narys Vincas Būda

Ornitologija (gr. *ornis* arba *ornitho* – paukštis ir *logos* – mokslas) – zoologijos mokslo šaka, tirianti paukščius: jų fauną, sistematiką, anatomiją, fiziologiją, biologiją, ekologiją, paplitimą, elgseną. Ornitologija, kaip mokslo šaka, Lietuvoje turi palyginti trumpą raidos istoriją. Šių dienų vertinimu, ornitologija Lietuvoje turi visus fundamentinio, taikomojo mokslo ar mokslo taikomosios veiklos požymius. Ornitologija teikė duomenų ir koncepcijas evoliucijai, etologijai, ekologijai, genetikai, histologijai, lyginamajai anatomijai, bioakustikai, biomechanikai, biofizikai, biochemijai, taip pat padėjo pagrindus apibrėžiant rūšį, formuojantis naujoms rūšims, formulavo instinkto, ekologinės nišos, gildijos, salų biogeografijos, filogeografijos ir gyvybės apsaugos koncepcijas. Nemažai bendrabiologinių hipotezių ir teorijų yra kuriama bei tikrinama pasitelkiant paukščius. Pažymėtinos ir smulkesnės ornitologijos šakos – taikomoji, aviacinė, radarinė, medicininė, klimato kaitos ir kt. Pastaraisiais dešimtmečiais ornitologijoje tyrimams naudojamos pačios moderniausios technologijos bei metodai tiek laboratorijos, tiek ir lauko sąlygomis.

Domėjimasis supančia gyvąja gamta, o ypač paukščiais, atsispindi net valstybių, miestų herbuose, vėliavose, jų piniginiuose vienetuose. Antai Bahamų salų herbe yra flamingas, Australijos – emu, Tailando – papūgos, Bolivijos – kondoras, ereliai puikuoja JAV, Egipto, Indonezijos, Sudano, Armėnijos, Rusijos, Lenkijos herbuose, kiti paukščiai pavaizduoti Trinitado ir Tobago, Barbadoso herbuose. Paukščių atvaizdų yra ir miestų herbuose: Biržų – juodas Radvilų erelis baltoje vėliavoje, Kėdainių – juodas erelio sparnas ir koja, Beižionių – gervė, Baisogalos – juodas naktikovas, Jonavos – gulbė, Užliedžių – griežlių duetas, Baltosios Vokės – tulžys, Molėtų – trys kirai, Veisiejų – trys juodos raudonsnapės antys, Šeduvos ir Pandėlio – erelis, Krakių – juodasis gandras. Paukščių plunksnomis buvo papuošti Lietuvos didikų ir bajorų giminės herbai: Alšėniškių, Oginskių, Ostrogiškių, Eitminių, Pocių, Tiškevičių, Čechavičių. Gulbės yra Šemetų, Daugirdų herbuose, erelis – Radvilų herbe, kranklys – Kosakovskių herbe.

Ornitologijos ištakos Lietuvoje siekia XVII–XVIII a. – yra žinomi Vilniaus universiteto profesūros, atvykusių svetimšalių darbai. Lietuvoje galima išskirti keturis ornitologijos raidos etapus: pirmasis – iki profesoriaus Tado Ivanausko veiklos (seniausias laikotarpis – nuo ištakų iki XIX a. pabaigos), antrasis – profesoriaus Tado Ivanausko

veiklos laikotarpis (pasibaigiantis XX a. 7-uoju dešimtmečiu), trečiasis – mokslinės Ornitologijos laboratorijos, įkurtos Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute, veiklos laikotarpis (prasidėjęs XX a. 8-uoju dešimtmečiu), ketvirtasis – tarptautiniai moksliniai tyrimai Lietuvoje XXI a. pradžioje.

Iš viso paukščių tyrimo tematika Lietuvoje apgintos 35 daktaro ir habilituoto daktaro disertacijos, iš kurių daugiausia – Ornitologijos laboratorijos darbuotojų (net 20).

Vertinant ornitologų lygį Lietuvoje pagal to laikmečio ornitologiją pasaulyje, galima drąsiai teigti, kad rimčiausiu šalyje dirbusiu ornitologu reikėtų laikyti Johaną Georgą Adamą Forsterį. Tai buvo žymiausias visų laikų mokslininkas ornitologas, deja, labai trumpai gyvenęs čia ir dirbęs kaip kviestinis Vilniaus universiteto profesorius. Kita su Lietuvos ornitologija susijusi žymi asmenybė – Ernstas Hartertas. Ornitologijos pradininku Lietuvoje reikėtų laikyti profesorių Tada Ivanauską. Tikrasis ornitologijos suklestėjimas Lietuvoje sietinas su Ornitologijos laboratorijos įkūrimu: 1973 m. liepos 12 d. Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute buvo įkurta Ornitologijos laboratorija (1998 m. laboratorijos pavadinimas pakeistas į Paukščių ekologijos) su 11 etatinių darbuotojų, kuriai vadovavo biologijos mokslų daktaras (dabar – habilituotas daktaras) Mečislovas Valius (1916–1996). Įvairiais laikotarpiais šiai laboratorijai vadovavo habil. dr. M. Valius – 1973–1974; 1976–1984; V. Skuodis – 1974–1976; dr. M. Dągys – 2011–2013; Lietuvos MA tikrasis narys habil. dr. M. Žalakevičius – 1984–2011; nuo 2013 m. ir iki šiol.

Laboratorijoje plėtojama nauja tematika ir tyrimų kryptys, kai kuriais ornitologijos darbais Lietuva gali pagrįstai didžiulis. Iš ornitologijos kryptų paminėtini paukščių migracijos valdymo ir klimato kaitos ornitologijos tyrimai, kuriais pasiektas tarptautinis laikmečio ornitologijos lygis, sukurta originali mokslinių tyrimų mokykla. Už darbų ciklą *Paukščių migracijų valdymo mechanizmai* Mečislovui Žalakevičiui paskirta 1996 metų Lietuvos mokslo premija, o už darbų ciklą *Lietuvos paukščiai ir jų apsauga globalios klimato kaitos kontekste* 2006 metais paskirta Lietuvos mokslų akademijos Tado Ivanausko (gamtosaugos) premija.

Lietuvos MA tikrasis narys
habil. dr. Mečislovas ŽALAKEVIČIUS